

ABSTRACT

Nataliya Yuzikova, Svitlana Khomiachenko. Ensuring the independence of the judiciary through the prism of a balanced and consistent reform of the judiciary. The article is devoted to the state of judicial reform in Ukraine. Some regularities of the judicial system development, problematic issues of its reforming are analyzed. The directions of further transformation of the judiciary on the basis of financial independence, professional staffing and trust are outlined. The results of sociological research, which form the basis of further judicial reforms, are presented. The importance of building trust in the court as a basis for independence is identified. It is concluded that further implementation of judicial reform should take place with the maximum participation of the judiciary in this process. Particular attention is paid to the origins and need for restorative justice as an alternative to juvenile justice. The study found that restorative justice is an effective and socially acceptable form of preventive action against juvenile delinquency.

Judicial reform needs to be carried out on the basis of preserving what works effectively: preserving national traditions; introduction of innovative experience of the leading countries of the world with a high level of realization of the right to a fair and professional court. And most importantly, do not turn the justice system into a testing ground for risky, politically engaged judicial experiments.

Overcoming the negative processes taking place in various spheres of state power, stabilizing economic and political relations, building respect and trust in all branches of government will contribute to the gradual realization of the independence of the judiciary.

Keywords: *judicial reform, independence, respect and trust in the judiciary, professionalism, restorative justice, juvenile prevention.*

УДК 316:342.7

DOI: 10.31733/2078-3566-2021-3-65-72

Алла ДЕМИЧЕВА©

кандидат соціологічних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

**ПРАВОЗАХИСНЕ ПОЛЕ СУЧАСНОЇ
УКРАЇНИ: ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВНИХ
ТА НЕДЕРЖАВНИХ АКТОРІВ**

У статті проаналізовано сучасний стан дотримання прав людини в Україні та рейтинги/ренкінги нашої держави в різноманітних рейтингах, що стосуються прав людини; розглядаються формальні (державні) та неформальні (громадянське суспільство) структури, які діють у полі правозахисної діяльності, зокрема, діяльність Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, спеціалізованих уповноважених Президента, правозахисних організацій та акцентовано на їх взаємодії. Розглянуто позаорганізаційний рівень правозахисту, а саме індивідуальні практики українців із захисту прав людини та на підставі аналізу результатів загальноукраїнських соціологічних досліджень визначені методи та ефективність такого формату правозахисту.

Ключові слова: *Уповноважений Верховної Ради з прав людини, омбудсмен, спеціалізовані омбудсмени, неурядові правозахисні організації, правозахисна діяльність, індивідуальні практики правозахисту.*

Постановка проблеми. Права людини, стан їх дотримання, реакція держави та суспільства на їх порушення визначають рівень цивілізованості та демократичності держави, стають підставою для різноманітних оцінок. Для розуміння позиції певної держави у сфері дотримання прав людини, створюються рейтинги, ренкінги, індекси з прав та свобод людини, які і є інструментами оцінки. Зокрема, міжнародною організацією World Justice Project опубліковано рейтингову оцінку дотримання принципів верховенства права в країнах світу, яка проводиться із застосуванням комбінованого показника – Індексу верховенства права. Індекс містить вісім індикаторів, зокрема обмеження інститутів влади, відсутність корупції, базові права, порядок та безпека, нормативне правозастосування, цивільне та кримінальне правосуддя. Україна займала 72-у позицію серед 128 країн за індексом верховенства права, маючи загальну оцінку 0,51, тоді як

© А. Демичева, 2021

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2997-3020>

demicheva.alla@gmail.com

середній показник у світі 0,56 [1]. Американський Інститут Катона у 2021 р. випустив нове дослідження щодо свобод людини в різних країнах. Україна в Індексі свободи людини має оцінку 6,26, займаючи позицію між Танзанією та Мозамбік [2]. Індекс ґрунтується на дванадцятьох показниках: верховенство права; безпека та захищеність; свобода пересування; свобода віросповідання; розвиток громадянського суспільства; свобода слова та передачі інформації; ідентичність і відносини; розмір органів держуправління; правова система та права власності; доступ до стійкої валюти; свобода торгівлі на міжнародному рівні; регулювання кредитування, праці та бізнесу. Отже, міжнародні рейтинги фіксують досить низькі позиції України у сфері дотримання прав людини на національному рівні. В умовах такої ситуації правозахисна діяльність є важливим полем, в якому (взаємодіють/конкурують різноманітні актори з різним обсягом ресурсів, впливовості тощо. Вважаємо, що все вищенаведене актуалізують зазначену тему.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Питання діяльності омбудсмена та спеціалізованих уповноважених розглядалося О. Марцеляком, Г. Мурашиним, Я. Неділько, І. Хомишиним та ін. Українські правозахисні громадські організації досліджувалися у працях Н. Беляєвої, О. Ващука, І. Грицай, О. Даркова, Л. Ємця, Т. Матвєєвої, Д. Мазурука, М. Новікова та ін.

Метою статті є огляд формального та неформального рівнів правозахисного поля в Україні через їх взаємодію та оцінка діяльності різноманітних акторів, які реалізують практики правозахисту в ньому.

Виклад основного матеріалу. Під правами людини розуміють природні можливості індивіда, що забезпечують його життя, людську гідність і свободу діяльності у всіх сферах суспільного життя. Сучасне розуміння прав людини склалося після Другої світової війни та знайшло втілення у низці міжнародних документів, насамперед у «Загальній декларації прав людини», прийнятою Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. та Європейській конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, що набрала чинності 3 вересня 1953 р. В Україні є низка документів, які визначають та захищають права людини, серед яких Конституція України, «Національна стратегія у сфері прав людини» (2015 р.), «Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 р.» (2015р.) та ін. У березні 2021 р. Указом Президента України (№ 119) затверджена Національна стратегія у сфері прав людини, стратегічними напрямками якої є забезпечення права на життя; запобігання та протидія катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню; забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; права на справедливий суд; свободи думки і слова, вираження поглядів і переконань, доступу до інформації; забезпечення права на приватність; забезпечення свободи мирних зібрань та об'єднань, права на участь в управлінні державними справами; запобігання та протидія дискримінації; забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; насильству за ознакою статі, експлуатації, торгівлі людьми; домашньому насильству; забезпечення прав корінних народів і національних меншин; забезпечення права на працю та соціальний захист; права людини на охорону здоров'я; забезпечення екологічних прав; дотримання прав людини в процесі ведення господарської діяльності; права на освіту; забезпечення прав дитини; прав іноземців та осіб без громадянства [3]. У цьому документі декілька напрямів пов'язано з військовою агресією РФ в Україну, зокрема забезпечення прав ветеранів війни, внутрішньо переміщених осіб, прав осіб, які проживають на тимчасово окупованій території України та близько до лінії розмежування, полонених та зниклих безвісти. І одна з цілей має підвищення рівня обізнаності у сфері прав людини.

Однак реальна ситуація з реалізацією цих нормативних актів є незадовільною, а дотримання прав людини в Україні дуже проблемним, що констатується як місцями нашої держави у зазначених рейтингах, так і у щорічних доповідях Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, в альтернативних звітах правозахисних громадських організацій про порушення прав людини. Про незадовільний стан щодо реалізації прав людини та низьку якість роботи судових та правоохоронних органів свідчить той факт, що за даними Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), Україна декілька років поспіль входить в трійку лідерів за кількістю звернень. За даними звітів ЄСПЛ, у 2019 р. проти України прийнято 109 рішень. Найбільше рішень стосується порушень права на свободу і безпеку (54), нелюдського або принизливого поводження (40) та права на ефективний захист (38) [4]. ЄСПЛ є однією із основних міжнародних правозахисних інституцій загальноєвропейської системи захисту прав людини.

Українці мають досить амбівалентне сприйняття прав людини. З одного боку, велика кількість співвітчизників гадає, що права людини в Україні майже не порушуються, з іншого – велика кількість громадян вважає, що в Україні навіть немає можливості для захисту прав. Для ілюстрації наведемо результати трьох хвиль загальнонаціонального соціологічного дослідження «Права людини в Україні», які були проведені Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва в співпраці з Центром прав людини ZMINA у 2016, 2018, 2020 роках та зафіксували динаміку змін громадської думки відносно прав людини та їх реалізації в Україні. Протягом трьох хвиль найбільш важливими для українців є право на життя та право на соціальне забезпечення. Зменшується частина тих, хто вважає, що порушень прав не відбувається: 2016 р. – 38,8 %, 2018 р. – 40,1 %, 2020 р. – 35,9 %; третина українців стверджує, що порушення відбуваються постійно чи іноді [5]. Динаміка оцінки дотримання культурних прав (з п'яти можливих балів): 2016 р. – 2,93, 2018 р. – 3,0, 2020 р. – 3,2; громадянських прав: 2016 р. – 2,95, 2018 р. – 2,79, 2020 р. – 2,91; політичних прав: 2016 р. – 2,9, 2018 р. – 2,82, 2020 р. – 3,12; екологічних: 2016 р. – 2,4, 2018 р. – 2,41, 2020 р. – 2,46; соціальних та економічних: 2016 р. – 2,22, 2018 р. – 2,34, 2020 р. – 2,46 [Там же]. Тобто значна частина українців не усвідомлює фактів порушення прав людини в Україні, проте оцінка дотримання прав посередня. Зважаючи на якість та рівень життя українців, цілком зрозумілою є найнижча оцінка громадянами саме соціальних та економічних прав.

Розглянемо деяких з основних акторів, що представлені в українському полі правовохисної діяльності та діють як інституціалізовані (формальні), позаінституціалізовані (неформальні) структури та окремі особи. Серед інституціалізованих структур чільне місце посідає інститут омбудсмена, який, як вважається, вперше з'явився у Швеції на початку XIX ст. (1809 р.), а сьогодні наявний більш ніж у ста країнах світу. На сайті Уповноваженого з прав людини представлено історію виникнення та генезису цієї посади/інституції [6]. В Україні інститут омбудсмена був запроваджений у 1998 р., після того як 15 січня 1998 р. набрав чинності Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини». Відповідно до нього однією з головних функцій омбудсмена є контроль за діяльністю виконавчих та інших органів державної влади шляхом розгляду скарг громадян на дії тих чи інших органів або посадових осіб, що призвели до порушення прав та свобод людини і громадянина. Процедура звернення до омбудсмена є неформальною та гнучкою, а доступ до нього є безоплатним і відкритим для всіх громадян держави [7]. З 2018 р. цю посаду обіймає Л. І. Денисова. Офіс Уповноваженого ВР України з прав людини має зараз статус «А» як найвищий рівень відповідності Паризьким принципам, що свідчить про високу репутацію та визнання. Для забезпечення більш ефективної роботи та доступності в областях України створені регіональні представництва Уповноваженого з прав людини та громадські приймальні.

Ця інституція є рухливим утворенням, вона розвивається та видозмінюється, передусім через диференціацію колись єдиної структури, зокрема виокремлення спеціалізованих омбудсменів у тих напрямках (сферах), де загроза порушень прав людини є постійно актуалізованою. Тож в Україні зараз є уповноважені із захисту прав дитини, у червні 2021 р. введена посада радника –уповноваженого Президента України з питань безбар'єрності, Рада бізнес-омбудсмена (представляє та захищає інтереси бізнесу у державних органах, діє з грудня 2014 р.), омбудсмен із захисту державної мови, освітній омбудсмен.

Коротко розглянемо діяльність певних спеціалізованих омбудсменів. Наприклад, згідно із Законом України «Про освіту» метою освітнього омбудсмена є забезпечення належних умов для реалізації права особи на освіту в системі освіти та захист прав у сфері освіти. Призначається на посаду Кабінетом Міністрів України строком на п'ять років без права повторного призначення [8]. На сайті освітнього омбудсмена нещодавно опублікований перший звіт дотримання прав людей в освіті, в якому зазначається, що протягом 2020 р. службою освітнього омбудсмена було розглянуто 3165 звернень і запитів [9, с. 12]. Серед порушених питань нарахування та виплата зарплати під час карантину, примус до відпустки під час карантину, примус ходити на роботу під час карантину, атестація, підвищення кваліфікації, сертифікація, звільнення з роботи, організація дистанційного навчання, булінг, мобінг, конфлікти між учасниками освітнього процесу, збір коштів у закладах освіти, незабезпечення прийнятних умов навчання, протиправні дії керівників закладів освіти та органів управління та ін. Найбільше звернень у 2020 р. надійшло з м. Київ та Київської області, активними областями є Дніпропетровська, Житомирська, Запорізька, Одеська, Львівська, Харківська, Донецька [9, с. 13].

Стаття 49 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019 р.) визначає мету Уповноваженого із захисту державної мови як сприяння функціонуванню української мови як державної у сферах суспільного життя, захист української мови як державної, захист права громадян України на отримання державною мовою інформації та послуг у сферах суспільного життя, усунення перешкод та обмежень у користуванні державною мовою [10]. На сайті зазначається, що з початку 2021 р. року у відомство надійшло 1357 повідомлень про порушення мовного закону, серед них близько 100 скарг на порушення представниками органів державної влади та місцевого самоврядування. З 2011 р. діє Уповноважений Президента з прав дитини.

Кількість спеціалізованих омбудсменів може бути розширена, це залежить від багатьох чинників, наприклад, загострення ситуації в певній сфері, зміна законодавства, зовнішні економічні та політичні чинники тощо. З 2021 р. почались експертні обговорення питання створення інституту ветеранського омбудсмена. Обґрунтуванням введення цієї посади стала збільшення кількості звернення про порушення прав людини, про правову допомогу з боку учасників бойових дій. З різних соціальних питань до центрів з надання правової допомоги з початку 2015 р. до весни 2021 р. звернулося більше 38 тисяч осіб [11]. Декілька років триває дискусія щодо фінансового омбудсмена, посада якого виникла в 1981 р. у Великобританії, а в 2007 р. в Австралії вже була створена міжнародна мережа фінансових омбудсменів [12, с.75]. Щодо України, такого галузевого омбудсмена в нас немає, хоча спроби запровадити цей інститут були неодноразові. При цьому потреба є: його допомоги потребують як громадяни, вкладники банків, так і підприємці. Останнім часом актуалізується питання і про створення інституту земельного омбудсмена. Отже, інститут омбудсмена та спеціалізованих омбудсменів представлений у правозахисному полі України достатньо потужно.

Неформальним актором є неурядові правозахисні організації. З одного боку, вони діють як соціальна організація (упорядкована, структурована, зареєстрована тощо), з іншого – є добровільними асоціаціями, діяльність яких спрямована на утвердження й захист прав і свобод людини, ефективний контроль за їхнім дотриманням державою, її органами і посадовими особами. Для цього вони працюють одночасно в таких напрямках, як захист прав людини в конкретних випадках (адвокація); поширення інформації про права людини, правопросвітницька робота; аналіз стану дотримання прав людини. Перелік таких організацій досить широкий, наприклад: Медійна ініціатива за права людини, Проект «Без Кордонів», Благодійний фонд «Восток SOS», Правозахисний центр «Поступ», Центр прав людини «ZMINA», Центр громадянських свобод, Освітній дім прав людини в Чернігові, Українська Гельсінська спілка з прав людини, Асоціація УМДПЛ, ГО «Вектор прав людини», ЦГП «Альменда», ГО «МАРТ», ГО «Україна без тортур», Асоціація українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів, Експертний центр з прав людини, Центр громадянських свобод, Freedom House в Україні, Amnesty International Ukraine, правозахисний центр «Ла Страда - Україна» та ін. Адвокат Д. Мазурок в аналітичному звіті 2020 р. відзначає, що на цей час в українському правозахисному полі діяли 103 правозахисні організації та 14 коаліцій [13, с. 3]. Цей перелік не є вичерпним, безумовно, і містить найвідоміші організації. Донорами правозахисних громадських організацій зазвичай є Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), Міжнародний фонд «Відродження», Національний фонд підтримки демократії, Рада Європи, посольства низки країн та ін., що породжує певну конкуренцію за фінансування та робить організації залежними від грантів донорів.

Правозахисники часто потребують особливого захисту, оскільки наражаються на великі ризики у зв'язку зі своєю діяльністю. Декларація ООН про право та обов'язок окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати та захищати загальновізнані права людини та основні свободи (прийняття 9.12.1998 р.) визначила базові засади щодо такого захисту. Зокрема, ст. 1 визначає, що правозахисники діють, аби індивідуально і спільно з іншими просувати права людини й основоположні свободи та прагнути їх захисту і здійснення (на місцевому, національному, регіональному та міжнародному рівнях) [14]. У Керівних принципах щодо захисту правозахисників наголошується на їх вирішальній ролі та важливих функціях, наголошується на необхідності захисту правозахисників через особливий ризик їх діяльності (у зв'язку з особливим характером роботи; питаннями, якими вони опікуються; умовами, в яких вони здійснюють свою діяльність; внаслідок своєї приналежності до певної групи чи відносин із нею) [15]. Проти правозахисників можуть вчинятися як дії, що піддаються правовій кваліфікації,

так і дії неправового характеру, зокрема, створення негативного образу, паплюження та цькування та ін. За липень 2020 – червень 2021 р. Асоціація українських моніторів дотримання прав людини в діяльності правоохоронних органів (УМДПЛ) зафіксувала більше ста випадків тиску на представників громадянського суспільства, водночас розслідування нападів було малоєфективними та вкрай повільними, про що зазначається у звіті цієї організації [16, с. 6]. Становище правозахисників та громадських активістів в Україні у 2019 р. представлено в аналітичній записці УГСПЛ та ZMINA [17].

Щодо взаємодії інституційного рівня та організаційного (неформального), то у Звіті та рекомендації сесії Підкомітету з питань акредитації (SCA, Женева, 14–18 жовтня 2019 р.) зазначено, що Уповноважений повідомляв про співпрацю з організаціями громадянського суспільства, однак Підкомітет отримав інформацію про те, що масштаби цієї співпраці можуть бути ще вдосконалені. А регулярне та конструктивне співробітництво з усіма відповідними зацікавленими сторонами має важливе значення для ефективного виконання завдань. Тому є необхідність у розвитку, формалізації та підтримці робочих стосунків з правозахисниками, широким колом організацій громадянського суспільства [18]. Серед партнерів, представлених на сайті Уповноваженого на цей час, зазначені лише декілька організацій, зокрема Українська Гельсинська спілка з прав людини, Східна правозахисна група, Україна без тортур, ЛаСтрада, Право на захист, Асоціація УМДПЛ. Прикладом співпраці може бути модель українського Національного превентивного механізму (НПМ), який діє в Україні з 2012 р. з метою превенції тортур. Український НПМ працює у форматі «омбудсмен+», структурними елементами якого є Центральний офіс омбудсмена; регіональні представники омбудсмена; Експертна рада з питань реалізації НПМ; неурядові правозахисні організації, відібрані омбудсменом для здійснення окремих функцій НПМ; громадські монітори, які разом з працівниками Офісу беруть участь у візитах до місць несвободи (на 2020 р. мали мандати 175 осіб). Останні три складові і є цим «плюсом», який забезпечує участь громадськості у реалізації НПМ [19, с. 107]. При цьому як у звіті з оцінки операційної спроможності та потреб НПМ України (2020 р., Рада Європи), так і в аналітиці Харківського інституту соціальних досліджень (2018 р.) наголошується на звуженій ролі громадськості у роботі НПМ, невикористанні цього ресурсу повною мірою. Експерти зазначають, що публічно декларується, що НПМ в Україні працює за моделлю «Омбудсман плюс», однак, імовірно, використовується модель «Омбудсман», оскільки всі аспекти роботи механізму знаходяться під жорстким контролем офісу, а громадськості відводиться другорядна роль в організації моніторингової діяльності і написанні звітів [19, с. 108]. Іншим аспектом є взаємодія неурядових правозахисних організацій та органів держави, яка потребує окремого аналізу, однак очевидно, що в Україні правозахисні організації часто виконують правозахисну функцію замість правоохоронних органів чи державної влади.

Індивідуальні правозахисні практики пов'язані з діяльністю громадян у сфері захисту власних прав. Для їх характеристики наведемо результати трьох хвиль загальноукраїнського дослідження, про яке йшлося вище. Тож відповіді на запитання «Чи намагалися ви захистити свої права і який був результат?» свідчать про те, що більшість українців не намагаються захищати свої права: 2016 р. – 58,4 %, 2018 р. – 54,9 %, 2020 р. – 40, 0 %, однак частка тих, хто смиренно приймає факт порушення з року в рік, зменшується. Заслуговує на увагу такий варіант відповіді на зазначене запитання, як «Намагався захищати свої права, але здебільшого спроби були марні»: 2016 р. – 27,1 %, 2018 р. – 29,8 %, 2020 р. – 40, 7 %, який, з одного боку, фіксує значне збільшення людей, які готові захищати свої права, а з іншого боку, демонструє складність індивідуальних спроб змінити ситуацію. Способами, якими українці намагалися захистити власні права (порівняння результатів хвиль 2016 р. та 2020 р.), були такі:

- звернення до суду: 2016 р. – 26,4 %, 2020 р. – 15,8 %;
- звернення до родичів, пошук потрібних знайомих: 2016 р. – 29,0 %, 2020 р. – 15,1 %;
- звернення до місцевих органів влади: 2016 р. – 17,3 %, 2020 р. – 13,8 %;
- звернення до поліції: 2016 р. – 19,7 %, 2020 р. – 11,5 %;
- звернення до прокуратури: 2016 р. – 11,3 %, 2020 р. – 6,9 %;
- звернення до засобів масової інформації: 2016 р. – 11,3 %, 2020 р. – 5,5 % [5].

При цьому думка громадян про найефективніші засоби є такою: звернення до засобів масової інформації, звернення до суду, звернення до Європейського суду з прав

людини. Тобто спостерігаємо відмінність у практиках, які здійснюються українцями щодо захисту власних прав, та їх думкою про найрезультативніші способи.

Висновки. Ситуація з порушенням прав людини в сучасній Україні залишається достатньо гострою, про що свідчать різноманітні джерела як на міжнародному, так і національному рівні, як офіційні, так і альтернативні. В таких умовах правозахисна діяльність набуває найважливішого значення. В сучасному правозахисному полі співіснують, а рідше взаємодіють, формальні (державні) та неформальні (громадянське суспільство) структури. Потужним є інститут омбудсмена – Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, спеціалізованих уповноважених Президента, чия діяльність спрямована на вирішення системних питань щодо прав людини. Неформальний рівень представлений неурядовими правозахисними громадськими організаціями, яких зараз налічується більше ста. Як і раніше, ці НГО мають різний обсяг ресурсів (бекграунд, досвід, потужність, впливовість), залежать від фінансування іноземними донорами та конкурують між собою. Одним із головних ресурсів підвищення ефективності правозахисного поля є співпраця омбудсмена з неурядовими організаціями, громадськістю. Прикладом співпраці може бути модель українського Національного превентивного механізму (НПМ), який діє в Україні з 2012 р. з метою превенції тортур. Позаорганізаційний рівень представлений індивідуальними практиками українців із захисту прав людини, обсяг яких збільшується, проте ефективність залишається низькою.

Список використаних джерел

1. WJP-Rule of Law Index-2020 URL: https://www.dropbox.com/s/xgnryagsut_668rk/WJP-Rule%20of%20Law%20Index-2020-EMBARGOED.pdf?dl=0.
2. Freedom Index By Country 2021. URL: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/freedom-index-by-country>.
3. Про Національну стратегію у сфері прав людини : Указ Президента України № 119/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1192021-37537>.
4. Національна асоціація адвокатів України: Кількість скарг проти України до ЄСПЛ свідчить про неефективну роботу держорганів. URL: <https://unba.org.ua/news/5141-kil-kist-skarg-proti-ukraini-do-espl-svidchit-pro-neeftivnu-robotu-derzhorganiv-vitalij-vlasyuk.html>.
5. Що українці знають та думають про права людини: оцінка змін (2016 – 2020). Інфографіка (укр.). URL: https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/democratic_governance/what-ukrainians-know-and-think-about-human-rights--assessment-of.html.
6. Інститут омбудсмена. Уповноважений Верховної ради України з прав людини. URL : <https://ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/history/institute/>.
7. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України із змінами. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
8. Про освіту : Закон України із змінами. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 38–39. Ст. 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
9. Дотримання прав в освіті – 2020. Перша щорічна доповідь освітнього омбудсмена. Київ : Служба освітнього омбудсмена, 2021. 120 с.
10. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 21. Ст. 81.
11. При Мінветеранів буде створено робочу групу щодо формування інституту ветеранського омбудсмена. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/pri-minveteraniv-bude-stvoreno-robocchu-grupu-shchodo-formuvannya-institutu-veteranskogo-ombudsmana>.
12. Назарук Н. В. Розвиток інституту спеціалізованих омбудсманів в Україні. *Науковий журнал «Політикус»*. 2016. Вип. 3. С. 73–79.
13. Мазурок Д. Аналітичний огляд щодо діяльності громадянського суспільства на захист громадських активістів та правозахисників в Україні. Київ, 2020. URL : <https://cedem.org.ua/library/analitychnyj-oglyad-zahyst/>.
14. Декларація ООН про правозахисників. URL: <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Defenders/Declaration/declaration.pdf>.
15. Керівні принципи щодо захисту правозахисників. Опубліковано Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ). 2015. URL : <https://www.osce.org/files/f/documents/d/d/150476.pdf>.
16. Рожкова Г., Помазаная К., Перникова С., Пивоваров В. Річне дослідження безпеки представників/-ць громадянського суспільства в Україні (липень 2020 – червень 2021 року). Київ : Асоціація УМДПЛ, 2021. 72 с.
17. Лаврінок М., Ліхачов В. Становище правозахисників та громадських активістів в Україні у 2019 році : аналітична доповідь / ред. Т. Печончик; Українська Гельсінська спілка з прав людини, ZMINA, Truth Hounds. Київ, 2020. 88 с.
18. Глобальна мережа інституцій з прав людини (GANHRI). Звіт та рекомендації сесії

Підкомітету з питань акредитації (SCA). Женева, 14–18 жовтня 2019. URL: file:///F:/%D0%94%D0%94%D0%A3% D0%92% D0% A1/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%B8%20222/%D0%92%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%94%D0%94%D0%A3%D0%92%D0%A1,%20%D0%BE%D0%BC%D0%B1%D1%83%D0%B4%D1%81%D0%BC%D0%B5%D0%BD/SCA_Report_October_2019_Ukraine.pdf.

19. Демичева А. В. Модель українського Національного превентивного механізму «Омбудсмен +»: можливості громадянського суспільства. *Проблеми формування громадянського суспільства в Україні: виклики та колізії* : матеріали Всеукр. науково-практ. конф., м. Дніпро, 15 трав. 2020 р. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. С. 106–108.

Надійшла до редакції 04.09.2021

References

1. WJP-Rule of Law Index-2020 URL: https://www.dropbox.com/s/xgnryagsut_668rk/WJP-Rule%20of%20Law%20Index-2020-EMBARGOED.pdf?dl=0.

2. Freedom Index By Country 2021. URL: https://worldpopulation_review.com/country-rankings/freedom-index-by-country.

3. Pro Natsionalnu stratehiyu u sferi prav lyudyny [On the National Strategy in the field of human rights] : Ukaz Prezydenta Ukrainy № 119/2021. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/1192021-37537> [in Ukr.].

4. Natsionalna asotsiatsiya advokativ Ukrainy: Kilkist skarh proty Ukrainy do YeSPL svidchyt pro neefektyvnu robotu derzhorganiv [National Bar Association of Ukraine: The number of complaints against Ukraine to the ECtHR indicates inefficient work of government agencies]. URL: <https://unba.org.ua/news/5141-kil-kist-skarg-proti-ukraini-do-espl-svidchit-pro-neefektivnu-robotu-derzhorganiv-vitalij-vlasyuk.html> [in Ukr.].

5. Shcho ukraiyntsi znayut ta dumayut pro prava lyudyny: otsinka zmin (2016-2020) [What Ukrainians know and think about human rights: an assessment of change (2016-2020)]. Infografika (ukr.). URL: https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/ home /library/democratic_governance/what-ukrainians-know-and-think-about-human-rights--assessment-of.html [in Ukr.].

6. Instytut ombudsmena. Upovnovazhenyi Verkhovnoi rady Ukrainy z prav lyudyny [institute of ombudsman. Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for Human Rights]. URL: <https://ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/history/institute/> [in Ukr.].

7. Pro Upovnovazhenoho Verkhovnoyi Rady Ukrayiny z prav lyudyny : Zakon Ukrayiny iz zminamy [On the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for Human Rights]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 1998, no 20, art. 99 [in Ukr.].

8. Pro osvitu [On education] : Zakon Ukrayiny iz zminamy. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 2017, no 38–39, art. 380 [in Ukr.].

9. Dotrymannya prav v osviti – 2020. Persha shchorichna dopovid osvitnoho ombudsmena [Observance of rights in education – 2020. The first annual report of the educational ombudsman]. Kyiv : Sluzhba osvitnoho ombudsmena, 2021. 120 p. [in Ukr.].

10. Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi [On ensuring the functioning of the Ukrainian language as the state language] : Zakon Ukrayiny. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrayiny*, 2019, no 21, art. 81 [in Ukr.].

11. Pry Minveteraniv bude stvoreno robochu hrupu shchodo formuvannia instytutu veteranskoho ombudsmena [A working group will be set up under the Ministry of Veterans to form the institute of a veteran ombudsman]. URL: <https://www.kmu.gov.ua /news/ pri-minveteraniv-bude-stvoreno-robochu-grupu-shchodo-formuvannya-institutu-veteranskogo-ombudsmena> [in Ukr.].

12. Nazaruk N. V. (2016) Rozvytok instytutu spetsializovanykh ombudsmaniv v Ukraini [Development of the institute of specialized ombudsmen in Ukraine]. *Naukovyi zhurnal «Politykus»*, issue 3, pp. 73–79 [in Ukr.].

13. Mazurok D. (2020) Analitychnyi ohliad shchodo diialnosti hromadianskoho suspilstva na zakhyst hromadskykh aktyvistiv ta pravozakhysnykiv v Ukraini [Analytical review of civil society activities to protect civil society activists and human rights defenders in Ukraine]. Kyiv. URL: <https://cedem.org.ua/library/analitichnyj-oglyad-zahyst/> [in Ukr.].

14. Deklaratsiya OON pro pravozakhysnykiv [UN Declaration on Human Rights Defenders]. URL: <http://www.ohchr.org/ Documents/Issues/Defenders/Declaration/declaration.pdf> [in Ukr.].

15. Kerivni pryntsyipy shchodo zakhystu pravozakhysnykiv [Guidelines for the protection of human rights defenders]. Opublikovano Biuro OBSIe z demokratychnykh instytutiv i prav lyudyny (BDIPL) 2015. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/d/150476.pdf> [in Ukr.].

16. Rozhkova H., Pomazanaia K., Perykoza S., Pyvovarov V. (2021) Rychne doslidzhennia bezpeky predstavnykiv-ts hromadianskoho suspilstva v Ukraini (lypen 2020 – cherven 2021 roku) [Annual Security Survey of Civil Society Representatives in Ukraine (July 2020 – June 2021)]. Kyiv : Asotsiatsiya UMDPL, 72 p.

17. Lavrinok M., Likhachov V. (2020) Stanovyshche pravozakhysnykiv ta hromadskykh aktyvistiv v Ukraini u 2019 rotsi [The situation of human rights defenders and public activists in Ukraine in 2019] : analitychna dopovid / red. T. Pechonchyk; Ukrainaska Helsinska spilka z prav lyudyny, ZMINA, Truth Hounds. Kyiv, 88 p. [in Ukr.].

18. Hlobalna mreazha instytutsii z prav liudyny (GANHRI) [Global Network of Human Rights Institutions (GANHRI)]. Zvit ta rekomendatsii sesii Pidkomitetu z pytan akredytatsii (SCA). Zheneva, 14–18 zhovtnia 2019. URL: file:///F:/%D0%94%D0%94%D0%A3%D0%92%D0%A1%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%B8%20222/%D0%92%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%94%D0%94%D0%A3%D0%92%D0%A1,%20%D0%BE%D0%BC%D0%B1%D1%83%D0%B4%D1%_Report_October_2019_Ukraine.pdf [in Ukr.].

19. Demycheva A. V. (2020) Model ukrainskoho Natsionalnoho preventyvnoho mekhanizmu «Ombudsmen +»: mozhlyvosti hromadianskoho suspilstva [Model of the Ukrainian National Preventive Mechanism «Ombudsman +»: opportunities of civil society]. *Problemy formuvannia hromadianskoho suspilstva v Ukraini: vyklyky ta kolizii : materialy Vseukr. naukovo-prakt. konf., m. Dnipro, 15 trav. 2020 r.*. Dnipro : Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav, pp. 106–108 [in Ukr.].

ABSTRACT

Alla Demycheva. The human rights field of modern Ukraine: interaction between state and non-state actors. The situation with human rights violations in modern Ukraine remains quite acute, as evidenced by various sources at both the international and national levels, official and alternative. In such circumstances, human rights activities are of paramount importance. In the modern human rights field, formal (state) and informal (civil society) structures coexist, and rarely interact. A powerful tool in resolving systemic issues related to human rights is the institution of the ombudsman, represented by the Verkhovna Rada Commissioner for Human Rights and the President's specialized commissioners.

The informal level is represented by non-governmental human rights NGOs, of which there are currently more than a hundred in Ukraine. They act as organized, structured, registered, etc. associations that work to promote and protect human rights and freedoms, to establish and maintain effective control over the observance of those freedoms and rights by the state, its bodies and officials. To achieve that, human rights organizations work simultaneously in such areas as the protection of human rights in specific cases (advocacy); dissemination of information on human rights, legal education work; analysis of the state of observance of human rights. As it was before, NGOs have different amounts of resources (background, experience, power, influence), depend on funding from foreign donors and compete with each other. One of the main resources for improving the effectiveness of the human rights field is the cooperation of the ombudsman with non-governmental organizations and the public. An example of cooperation is the model of Ukrainian National Preventive Mechanism (NPM), which has been operating in Ukraine since 2012 to prevent torture, although the format of this interaction has been criticized by experts in the context of the limited role of the public. The non-organizational level is represented by the individual practices of Ukrainians in the protection of human rights, the volume of which is increasing, but the efficiency remains low.

Keywords: *Verkhovna Rada Commissioner for Human Rights, ombudsman, specialized ombudsmen, non-governmental human rights organizations, human rights activities, individual human rights practices.*

УДК 343.1

DOI: 10.31733/2078-3566-2021-3-72-79

Дарія ЛАЗАРЕВА©
кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПРЕДМЕТ, ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНІСТЬ В МІЖДИСЦИПЛІНАРНОМУ АСПЕКТІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Важливість дослідження механізму забезпечення права на свободу та особисту недоторканність у всіх видах правових відносин, пов'язаних із імовірним обмеженням цього права, залишається незмінно актуальною. Це пов'язано передусім із інтенсифікацією захисту прав людини на міжнародному рівні. Саме тому право на свободу та особисту недоторканність особи як основоположне вивчається у всіх площинах багатьма науковцями.

Мета цього дослідження полягає в аналізі окремих складових права на свободу та особисту недоторканність і формуванні концептуального розуміння їх властивостей і ролі у механізмі обраного об'єкта дослідження.

© Д. Лазарева, 2021

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5987-6643>

lazareva_d@ukr.net